

Social Work & Education

©SW&E, 2021

УДК 378.147

DOI: 10.25128/2520-6230.21.1.7.

Вікторія Демченко,

кандидат психологічних наук, доцент,
кафедра мовної підготовки,
Харківський національний
університет радіоелектроніки,
Харків, Україна;
viktoriia.demcheko@nure.ua
ORCID: [https://orcid.org/
0000-0002-8531-3692](https://orcid.org/0000-0002-8531-3692)

Ірина Семенишина,

кандидат фізико-математичних наук,
доцент, кафедра математичних
дисциплін, інформатики і
моделювання,
Подільський державний аграрно-
технічний університет,
м. Кам'янець—Подільський, Україна;
isemenisina@gmail.com
ORCID: [https://orcid.org/
0000-0001-9300-8914](https://orcid.org/0000-0001-9300-8914)

Євгенія Ємельянова,

кандидат філологічних наук, доцент,
кафедра мовної підготовки,
Харківський національний технічний
університет сільського господарства
імені Петра Василенка, Харків,
Україна;
yevgeniyayemelyanova@gmail.com
ORCID: [https://orcid.org/
0000-0002-8324-3862](https://orcid.org/0000-0002-8324-3862)

Article history:

Received: January 14, 2021

1st Revision: February 12, 2021

Accepted: March 30, 2021

Демченко, В., Семенишина, І., Ємельянова, Є. (2021). Психологічні особливості діяльності викладача ЗВО в процесі навчання іноземних студентів. *Social Work and Education*. Vol. 8, No. 1. Ternopil-Aberdeen, 2021. pp. 90-105. DOI: 10.25128/2520-6230.21.1.7.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ВИКЛАДАЧА ЗВО В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ

Анотація. У статті висвітлено психологічні особливості діяльності викладача ЗВО в процесі навчання іноземних здобувачів вищої освіти. Виділено основні принципи розвитку професійно-психологічних характеристик діяльності педагога. Визначено взаємопов'язані компоненти цілісної систематичної діяльності викладача ЗВО: систематичне відстеження динаміки особистісного розвитку іноземного здобувача вищої освіти в процесі навчання; створення психолого-педагогічних та соціальних умов для розвитку особистості іноземних здобувачів вищої освіти, їхньої успішної адаптації та навчання; надання допомоги іноземним здобувачам вищої освіти, які мають проблеми в навчанні. Наведено чинники психологічної адаптації іноземних здобувачів вищої освіти. Виокремлено психологічні аспекти особистісно-орієнтованого підходу до навчання. Відмічено, що вагомим показником у процесі взаємодії викладача при роботі з іноземними здобувачами вищої освіти є врахування особливостей професійної самосвідомості педагога. Сформовано психологічні бар'єри у роботі викладача в полікультурному освітньому просторі. Розроблено стадії психолого-педагогічного супроводу особистості на різних етапах професійної діяльності викладача в умовах навчання здобувачів вищої освіти.

Ключові слова: особистість; освіта; особистісно-орієнтований підхід; заклад вищої освіти; педагогічна діяльність; викладач; іноземний здобувач вищої освіти; професійно-психологічні характеристики; психолого-педагогічний супровід.

Вступ

Події останнього десятиліття, що відбулися в Україні, зумовили якісні зміни в соціальній структурі суспільства, динаміці та характері розвитку системи суспільних відносин. Швидкими темпами відбувається соціальна диференціація в суспільстві, формування нових соціальних груп, прошарків. Сучасне суспільство є мультинаціональним, але повсякденне співіснування та необхідність успішної освітньої взаємодії представників різних культур актуалізують потребу в пошуку нових підходів до педагогічної діяльності у ЗВО, що сприяють ефективній комунікації представників різних культур. Носіями культури як зовнішньої, так і внутрішньої стають викладачі. Іноземні здобувачі вищої освіти, будучи представниками різних культур, психологічно можуть сильно відрізнятися від співвітчизників, і це повинні усвідомлювати педагоги, з яким вони взаємодіють в процесі навчання в університеті, щоб їх поведінка не сприймалася ними дивною та незрозумілою. Група іноземних здобувачів вищої освіти являє собою полікультурну єдність із власними ціннісними орієнтирами та специфікою національного менталітету. А будь-яке навчальне заняття – це взаємодія культурних контекстів.

Тому полікультурність та гуманізація системи освіти, що характеризують сучасний етап її розвитку, пред'являють високі вимоги до особистісного розвитку, загальної та професійної підготовки педагогічних кадрів, до психологічної готовності викладача впливати на формування особистості іноземного здобувача, до прояву їх творчої індивідуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

На сьогоднішній день навчання іноземних здобувачів вищої освіти є найважливішим фактором професійного та особистісного розвитку викладачів. Вчені Ю. Є. Братський та В. Ю. Зоріна у своїх роботах підкреслюють, що проблема розвитку професіоналізму педагога в міжнаціональних відносинах має велику значимість, оскільки створює умови для більш гнучкого регулювання ситуацій взаєморозуміння в поліетнічних регіонах, попередження виникнення навіть найменшого дискомфорту у взаєминах представників різних спільнот. Проблему здійснення розвитку та саморозвитку професійно-особистісного потенціалу викладача вищої школи в умовах полікультурної освіти досліджував О. А. Гульбс.

Основну увагу дослідник Т. В. Кіяшук традиційно приділяє питанням впливу на процес навчання культурних, емоційних, мотиваційних та інших психологічних факторів. Деякі соціальні, психологічні та педагогічні аспекти навчання іноземних здобувачів розглядає О. М. Беляєва. Протягом десятки років в рамках вивчення психологічних умов успішності навчання іноземних здобувачів вищої освіти Ю. А. Лобейко розвиває ідею організації психолого-

педагогічного супроводу навчального процесу. Формування міжкультурної наукової компетентності викладачів закладів вищої освіти висвітлює Д. В. Рязанцева. Проблемою психологічного моделювання полікультурної освіти займається український вчений Є. В. Чорний.

Однак всередині психологічних досліджень такого складного та багатоаспектного феномена як педагогічна діяльність, полікультурний освітній простір як основа розвитку особистості викладача сьогодні залишається на периферії наукових інтересів.

Метою статті є вивчення психологічних особливості діяльності викладача ЗВО в процесі навчання іноземних здобувачів вищої освіти.

Методологія дослідження

Методологічну основу дослідження склали: особистісно-орієнтований підхід, який враховує індивідуально-психологічні особливості здобувачів (О. С. Газман, І. О. Зимня, С. Л. Рубінштейн та ін.); діяльнісний підхід, який розглядає діяльність в якості одного з основних чинників становлення та розвитку людини (Л. С. Виготський, П. Я. Гальперін). Для досягнення поставленої мети у дослідженні застосовувались: логічний метод; методи системного аналізу – для теоретичного огляду наукової психолого-педагогічної літератури та виявлення структурних зв'язків між компонентами цілісної систематичної діяльності викладача ЗВО; синтез, завдяки якому вдалося з'єднати окремі частини об'єкта у єдине ціле.

Основна частина

Одним із перспективних завдань системи вищої освіти нашої країни є підготовка іноземних студентів здобувачів вищої освіти в якості висококваліфікованих фахівців. Успішна реалізація освітнього процесу в даному напрямку може сприяти формуванню позитивного іміджу України на міжнародній арені, зміцненню її позицій у світовому освітньому просторі, розвитку міжкультурного діалогу.

Значне зростання кількості іноземних здобувачів вищої освіти, які навчаються в українських вузах, висуває підвищені вимоги до педагогічної діяльності та професіоналізму професорсько-викладацького складу ЗВО. Психологічний аналіз професійної діяльності викладачів ЗВО, які працюють з іноземними здобувачами вищої освіти, дозволив нам виділити найбільш значущі компоненти, що забезпечують її ефективність, визначити труднощі та намітити шляхи їх подолання.

Відомо, що професійна діяльність викладача ЗВО включає певні особистісні, професійні, соціальні та психологічні якості, а також педагогічні здібності. З токи зору М. Г. Синякова, професійно-психологічні характеристики особистості

викладача – це сукупність індивідуально-психологічних якостей та властивостей особистості, актуальних професійних компетентностей і спрямованості особистості, що визначають можливість успішного виконання педагогічної діяльності в економічних і соціально-культурних умовах сучасного суспільства. На нашу думку, розвиток професійно-психологічних характеристик діяльності викладача обумовлює успішне освоєння культурно-історичного досвіду, формування толерантної, полікультурної особистості, ефективно функціонуючої в системі міжетнічних відносин (Синякова, 2012).

На основі психолого-педагогічних досліджень (Довгодько, 2013; Рязанцева, 2018; Синякова, 2011; Синякова, 2012) нами виділено основні принципи розвитку професійно-психологічних характеристик діяльності педагога як соціально-психологічного і соціокультурного феномену (табл. 1).

Науковець О. А. Гульбс, здійснивши теоретичний аналіз та врахувавши результати емпіричних досліджень, розробила психограму викладача ВНЗ. До неї були внесені структурні підрозділи, що складають систему професійно-важливих характеристик педагога: когнітивні, комунікативні, організаційно-конструкторські, емоційно-вольові, морально-етичні, регулятивні якості, а також визначила такі структурні елементи моделі педагога вищої школи як професійна цілеспрямованість, професійна мотивація, професійна компетентність та індивідуально-психологічні особливості (здібності та типологічні й характерологічні особливості) особистості фахівця педагогічної галузі (Гульбс, 2009).

Психолог В. А. Крутецький пропонує наступну структуру професійно-значущих характеристик особистості та вмінь, які необхідно мати педагогу:

- світогляд особистості;
- позитивне ставлення до педагогічної діяльності (мова йде про педагогічну спрямованість особистості);
- педагогічні здібності;
- професійно-педагогічні знання, вміння та навички – знання в галузі предмета та технології навчання (Крутецький, 1972).

Варто зауважити, що педагогічна діяльність передбачає вирішення великої кількості психолого-педагогічних завдань, пов'язаних з реалізацією цілого ряду функцій, що забезпечують ефективне навчання, виховання, розвиток і саморозвиток особистості, вирішення організаційно-методичних питань, виконання творчо-пошукової роботи.

Педагогічна діяльність складна та багатокомпонентна. Вчений Є.В. Чорний виділяє три взаємопов'язані компоненти цілісної систематичної діяльності викладача ЗВО:

Таблиця 1: Принципи розвитку професійно-психологічних характеристик діяльності педагога в процесі навчання іноземних студентів

Принципи	Зміст
Принцип цілісності	Дозволяє розглядати всі компоненти професійно-психологічних характеристик в цілісності. Порушення цілісності простору, а також зміна або деструкція певної характеристики призведуть до зміни і самого простору, і професійно-психологічних характеристик педагога, що працює в ньому.
Принцип детермінізму та індетермінізму	Впливає з фундаментального положення синергетики про існування відкритих, нелінійних систем, до яких відноситься і полікультурний освітній простір. У разі поступального, прогресивного розвитку цей процес детермінований впорядкованими зовнішніми сприятливими факторами. Виникнення критичних моментів розвитку призводить до утворення нестійких процесів, які породжують флуктуації (коливання) та бифуркації. Критичні ситуації змінюють вектор професійного розвитку, визначаючи нестійкість траєкторії розвитку. Так, при вивченні розвитку професійно-психологічних характеристик педагога в процесі навчання іноземних здобувачів необхідне врахування зовнішніх і внутрішніх факторів, що детермінують динаміку, траєкторію і зміст професійного розвитку.
Принцип варіативності	Пов'язаний з тим, що в процесі навчання іноземних здобувачів можливі різні варіанти траєкторій професійного розвитку, які обумовлюють різноманіття професійно-психологічних характеристик педагога. В рамках монокультурного освітнього простору можливий принципово інший склад професійно-психологічних характеристик педагогів, ніж в полікультурному.
Принцип активності особистості	Полягає в тому, що вона завжди є активним суб'єктом свого професійного розвитку. Тому, перебуваючи в пропонуваному полікультурному освітньому просторі, особистість відіграє провідну роль в освоєнні, зміні цього простору та розвитку професійно-психологічних характеристик, затребуваних в ньому.
Принцип співрозвитку особистості, освіти та професії	Ґрунтується на визнанні можливого та дійсного, потенційного та реального. З цього принципу впливає визнання саморозвитку професійно-освітнього простору та детермінація «сузір'їв можливостей» професійно-психологічних характеристик, а також компенсаторне пристосування особистості до мінливих соціокультурних умов.
Принцип когерентності	Все, що існує перебуває у взаємозв'язку. Виходячи з цього, всі складові полікультурного освітнього простору взаємопов'язані один з одним та з професійно-психологічними характеристиками особистості. Процес розвитку полікультурного освітнього простору взаємопов'язаний з розвитком професійно-психологічних характеристик педагог

Джерело: складено автором на основі (Довгодько, 2013; Рязанцева, 2018; Синякова, 2011; Синякова, 2012)

– систематичне відстеження динаміки особистісного розвитку іноземного студента в процесі навчання;

– створення психолого-педагогічних та соціальних умов для розвитку особистості іноземних здобувачів вищої освіти, їхньої успішної адаптації та навчання;

– надання допомоги іноземним здобувачам вищої освіти, які мають проблеми в навчанні (Чорний, 2011).

Абсолютна більшість іноземних здобувачів вищої освіти після приїзду в Україну стикається з безліччю труднощів як фізіологічного (звикання до клімату, кухні), так і психологічного характеру (пристосування до побутових умов, нормам поведінки та вимогам навчальної діяльності). Відсутність штатного психолога у структурі ЗВО передбачає, що питаннями створення соціально-психологічних умов для успішної адаптації, навчання та психологічного розвитку повинні займатися викладачі, які проводять заняття. І вони до цього повинні бути готові. Тому в основі успішності навчання іноземних здобувачів вищої освіти лежить досягнення ними високого рівня адаптованості до нових умов.

Успішна адаптація безпосередньо залежить не тільки від психофізіологічних можливостей особистості, рівня мотивації та рівня самоорганізації, а й від врахування національно-культурних особливостей всіх учасників педагогічного процесу. Перш за все, для неї потрібно цілеспрямована робота викладача по мінімізації психологічних стресорів: правильна організація навчальних занять, встановлення комфортного мікроклімату в навчальній групі і т.д. (Деркач & Демченко, 2015).

Науковець І. М. Феднова зауважує, що психологічна адаптація є центральною, сполучною ланкою єдиної функціональної системи. На особливості психологічної адаптації іноземних здобувачів впливають такі чинники: а) неадекватне формування особистості на ранніх етапах її розвитку в сімейному та поза сімейному середовищі, а звідси виборча незрілість в соціальних установках та ролях; б) вроджене зниження інтелекту, рівня активації, мотивації, потягу та інших якостей, залучених до процесу соціалізації особистості; в) упередженість до нашої країни, до своєрідності української культури та сукупності цінностей; г) надзвичайно високі вимоги ситуації, що зумовлюють недостатність існуючих адаптивних здібностей (Феднова, 2018).

Вирішенню проблем адаптації та успішного навчання іноземних здобувачів вищої освіти в українських вузах також сприяє психологічний супровід процесу навчання. Психологічний супровід являє собою цілісну, системно організовану діяльність, в процесі якої створюються сприятливі умови для успішного функціонування супроводжуваного суб'єкта. Дана діяльність реалізується в рамках гуманістичного та особистісно-орієнтованого підходів і ґрунтується на

психологічних технологіях, спрямованих на вирішення або попередження проблем, що виникають на певному етапі розвитку особистості.

Комплексний психологічний супровід процесу навчання має бути орієнтований на створення сприятливого психолого-педагогічного клімату для успішного вивчення дисциплін кожним окремим здобувачем, що може бути досягнуто за рахунок врахування індивідуально-психологічних особливостей при побудові навчального процесу.

Основними показниками такого клімату є толерантні відносини в студентському та педагогічному середовищі, взаємна повага культур, тісна освітня та соціокультурна взаємодія здобувачів, заснована на міжкультурних, соціальних і освітніх традиціях та нормах, прийнятих в вузі, внутрішньогрупових і міжгрупових взаємовідносинах, які забезпечують психологічний комфорт іноземного здобувача вищої освіти. Сприятливе середовище є особистісно-орієнтованим, гуманістичним і у той же час виховним.

З точки зору С. В. Мітіна та О. М. Беляєвої, психологічними аспектами особистісно-орієнтованого підходу до навчання виступають (табл. 2):

Таблиця 2: Психологічні аспекти особистісно-орієнтованого підходу до навчання іноземних студентів

Іноземні студенти	Психологічні аспекти
Для студентів країн Близького Сходу	Акцент на дискусії в процесі навчання; тактовність і делікатність у спілкуванні; уникати надмірної демократичності; приділяти увагу формуванню навичок самоорганізації та дисципліни; емоційна, захоплива подача навчального матеріалу
Для студентів країн південно-східної Азії	Використання самостійних видів робіт; індивідуальні завдання для розміркування; акцент на візуальних методах навчання (візуальні асоціації, знаходження аналогії); можливий диспут зі складних питань теми; використання мотивації особистісних досягнень і морально-етичної мотивації; чіткість у постановці завдань і термінів їх виконання; уникати надмірної демократичності, яка може бути сприйнята як слабкість викладача та призведе до втрати контролю над навчальним процесом
Для англомовних африканських студентів	Помірний темп проведення занять (уникати надмірної емоційності); відкритість і делікатність у спілкуванні; увага профілактиці конфліктних ситуацій; не рекомендується застосовувати демократичний стиль спілкування
Для франкомовних африканських студентів	Поєднання емоційності та раціональності; вимагати точності у виконанні завдання; щирість і відвертість у спілкуванні; особлива увага розвитку навичок самоорганізації та самодисципліни.

Джерело: складено автором на основі (Беляєва, 2013; Мітіна, 2015)

Як показує досвід вітчизняної вищої школи, навчання іноземних здобувачів вищої освіти є однією з найважливіших психолого-педагогічних проблем у сфері міжнародної освіти.

Підвищенню успішності навчання іноземних здобувачів сприяють такі психологічні умови (рис. 1):

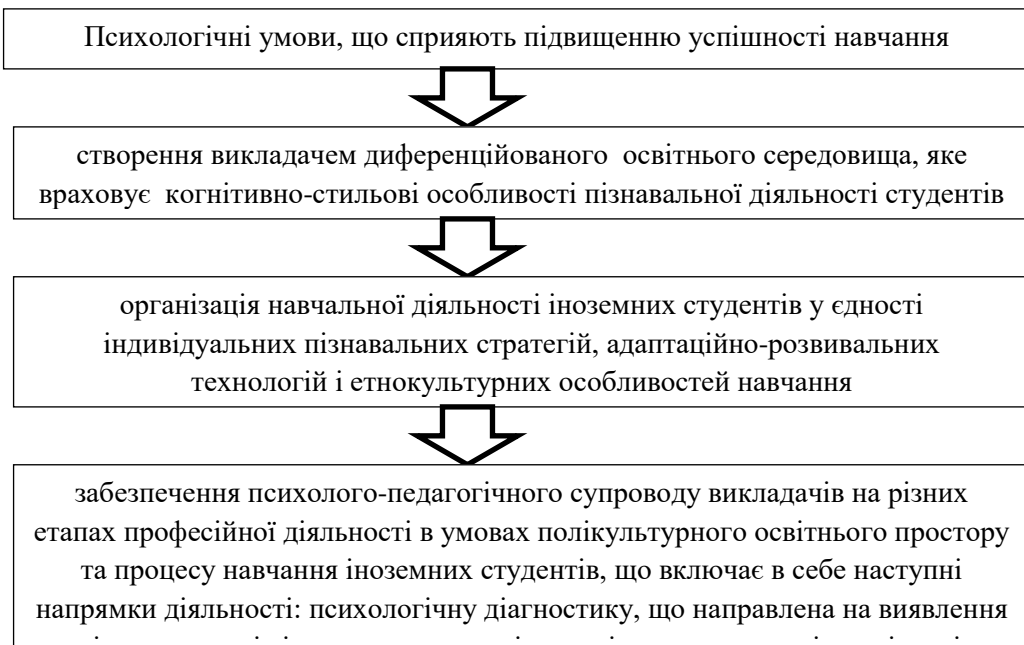

Рис. 1. Психологічні умови, що сприяють підвищенню успішності навчання іноземних студентів

Джерело: авторська розробка

Також серед умов, що визначають навчання, можна виділити зовнішні (вимоги навчального процесу, доступність навчального матеріалу, характер взаємодії з викладачами та одногрупниками, ставлення референтних осіб до процесу освіти в цілому і до окремих предметів зокрема) та внутрішні (індивідуально-психологічні характеристики здобувача, початковий рівень знань і т.д.). Індивідуально-психологічні характеристики здобувачів включають в себе когнітивно-стильові особливості пізнавальної діяльності, особливості мотиваційної сфери, уваги, рівень здібностей, особистісні якості та інші індивідуальні характеристики.

Однак сам викладач, який є суб'єктом полікультурного освітнього простору, стикається з величезною кількістю проблем, таких як складність вибудовування педагогічної взаємодії з представниками різних культур, зіткнення ціннісних орієнтацій суб'єктів освіти, акцентування на розвитку особистості здобувача забуваючи про розвиток власних професійно-психологічних характеристик.

Вагомим показником у процесі взаємодії викладача при роботі з іноземними здобувачами вищої освіти є врахування особливостей професійної самосвідомості педагога. Основні психологічні бар'єри тут виникають при необхідності усвідомлення власних труднощів, аналізу та накопичення позитивного досвіду, подальшого планування кар'єри, оцінки діяльності з боку колег. Так викладачі не завжди звертають увагу на недоліки в своїй роботі, при навчанні діють традиційно, використовуючи сформований досвід викладання, не здійснюють пошук нових підходів до методів викладання, не усвідомлюють необхідності повному вибудовувати систему спілкування зі здобувачами освіти та аналізувати свою діяльність на окремих її етапах. Вони неохоче поширюють свої методичні прийоми та напрацювання серед інших викладачів.

Також однією з проблем в педагогічній психології є проблема «бар'єрів» спілкування. Вона проявляється в труднощах процесу взаємодії між викладачем і здобувачем освіти. Труднощі взаємодії можуть мати як негативні, так і позитивні функції. Негативні діляться на стримуючу та руйнівну. Перша проявляється в неможливості подолання труднощів. А руйнівна – призводить до зупинки діяльності та бажання піти з професії педагога. Позитивні ж діляться на індикаторну та стимулюючу. Ці функції корисні для викладача, так як дозволяють набувати досвіду, аналізувати помилки в роботі та своєчасно вживати заходів. Це призводить до збільшення продуктивності діяльності, розширенню мислення, пошуку нового рішення, творчій роботі.

Педагогічна діяльність викладачів вузу і бар'єри, що виникають при її реалізації, оцінюються на основі аналізу володіння професійно-педагогічними знаннями та вміннями, професійно-психологічної позиції та установок викладача, а також його особистісних особливостей, що забезпечують володіння професійними вміннями та навичками. Також в процесі навчання іноземних здобувачів вищої освіти у викладачів ЗВО виникають незначні труднощі, пов'язані з використанням специфічних для навчального предмета методів і прийомів активізації мислення, здатності переключати свою увагу, ефективно долати мовні бар'єри в спілкуванні, застосовувати такі вольові якості, як самовладання, витримка, вимогливість у поєднанні з етичними нормами.

Варто зазначити, що взаємодія викладача з іноземним здобувачем в процесі навчання у вищій школі має будуватися на суб'єкт-суб'єктній основі, коли обидві сторони спілкуються на рівних, як особистості, як рівноправні учасники процесу спілкування. При дотриманні цієї умови встановлюється міжособистісний контакт, в результаті якого виникає діалог, а значить, і найбільша сприйнятливість та відкритість до впливів одного учасника спілкування на іншого. Створюється оптимальна база для позитивних змін в пізнавальній, емоційній, поведінковій сферах кожного з учасників спілкування.

Дослідження емоційно-вольових якостей, які використовуються викладачами на заняттях з іноземними здобувачами вищої освіти, показує, що в окремих випадках їм доводиться: застосовувати вольові зусилля для створення сприятливого психологічного клімату на заняттях; проявляти такі вольові якості,

як самовладання, витримка, вимогливість, в поєднанні з етичними нормами; враховувати прохання здобувачів-іноземців ставитися до них більш лояльно; приділяти час для додаткових індивідуальних і групових занять.

У той же час викладачі стикаються з певними труднощами в навчанні здобувачів вищої освіти при вирішенні завдань, пов'язаних з роботою їх пам'яті. В ході запам'ятовування та подальшого відтворення навчального матеріалу переважає короткочасна механічна пам'ять. Здобувачі не можуть встановлювати нові логічні взаємозв'язки в навчальному матеріалі, вирішувати смислові завдання та переробляти великий обсяг інформації. Усвідомлення цих труднощів викладачами передбачає використання спеціальних прийомів мнемотехніки в процесі навчання та вибудовування навчального матеріалу з урахуванням активізації цих видів пам'яті у здобувачів вищої освіти.

Аналіз стильових особливостей діяльності викладачів показує, що вони не відчують особливих труднощів у виборі того чи іншого стилю. На заняттях педагоги адекватно оцінюють розвиток різних зон пізнавальної активності здобувачів; розуміють особливості темпераменту, враховують «сильні» та «слабкі» сторони, грамотно використовують процедури оцінювання знань, умінь та пізнавальну активність; формують сприятливий психологічний клімат; застосовують індивідуальні методи роботи.

Таким чином, аналіз психологічних особливостей діяльності (професійної майстерності) викладачів ЗВО показав, що вони практично не відчують труднощів у процесі навчальної взаємодії з іноземними здобувачами вищої освіти, активно використовуючи весь арсенал особистісних психологічних характеристик та професійних технологій. У той же час іноді їм доводиться враховувати специфіку роботи з іноземними здобувачами вищої освіти, більш глибоко аналізувати причини неуспішного освоєння навчального матеріалу окремими здобувачами, співвідносячи даний аналіз з власними діями.

Аналіз показників за видами педагогічної діяльності, що використовуються викладачами в процесі навчання, показує досить високий рівень розвитку їх умінь оцінювати раціональність використовуваних методів і прийомів, враховувати індивідуальні особливості пізнавальних процесів здобувачів, оцінювати раціональність загального навантаження на діяльність аналізаторів протягом усіх занять, долати мовні бар'єри, враховувати національні та культурні особливості здобувачів в процесі навчальних занять.

Педагоги в основному усвідомлюють різноманітність видів педагогічної діяльності на заняттях. При формуванні понять і уявлень вони слідує способу переходу від простого до складного. Крім того, більшість викладачів згодні проводити додаткові заняття та консультації на прохання здобувачів.

Успішне вирішення перерахованих вище психологічних проблем підготує сприятливий ґрунт для створення позитивної мотивації до навчання і допоможе успішно реалізувати себе при вирішенні конкретних комунікативних завдань. Практика роботи в змішаних групах показує, що здобувачі-іноземці відчують певні поведінкові та мовні труднощі. Однак ці бар'єри успішно долаються в

процесі індивідуальних занять та роботи в малих групах: значно зростає активність та вмотивованість, їх інтерес до занять та впевненість в своїх силах.

Так, представники різних культур, об'єднані в одній аудиторії, в одному вузі (змішані навчальні групи здобувачів вищої освіти з різних країн), постійно вчаться, працюють, живуть, взаємодіють між собою. Причому ці культури можуть бути як близькими, так і сильно відрізняються один від одної, що володіють своїми традиціями, мовою, нормами. Викладач має пам'ятати, що історичний досвід сусідства різних народів може включати невирішені конфлікти, в цьому випадку, це протистояння може переноситися і на спілкування в умовах навчальної ситуації. Налагодження міжкультурного діалогу в групі вимагає зусиль від педагогів, широкого кола знань про те, як інтегрувати всіх в єдиний освітній простір, налагодити взаємодію, створити умови для спільної діяльності. Відповідно, полікультурна компетенція є важливою складовою професійної компетенції сучасного педагога та необхідною умовою його діяльності.

Викладач може зіткнутися з ситуацією, коли іноземні здобувачі вищої освіти не задають під час заняття питань, не піднімають очей на викладача, добре вивчають запропонований параграф, проте не готові до його вільного переказу, відповіді на питання, які містять вихідні перефразовані пропозиції з прочитаного, добре читають хором, але не можуть розіграти діалог з підручника, частково здійснивши його трансформацію. Причина такої поведінки полягає не у нездатності здобувачів, а в тому, що вони вперше бачать перед собою нову модель роботи викладача, не розуміють очікуваної поведінки і ще не готові перебудуватися для повноцінної участі в освітньому процесі.

На основі аналізу психолого-педагогічних досліджень, присвячених проблемі професійної діяльності викладача з іноземними здобувачами вищої освіти, нами були виявлені наступні професійно-психологічні характеристики педагога: етнічна ідентичність, приналежність до традиційної культури, установка на колективізм, мобільність, адаптивність, міжкультурна толерантність, винахідливість, оптимізм.

Отже, дуже важлива частина роботи викладача полікультурних груп, який стає провідником для своїх учнів – допомога в сприйнятті та засвоєнні цінностей, традицій, норм соціальної та мовної поведінки, оскільки носії різних культур і релігій можуть бачити світ по-різному. Однією з головних якостей педагога є вміння організувати взаємодію зі учнями, спілкуватися з ними та керувати їх діяльністю, оскільки саме міжособистісні взаємини багато в чому є рушійною силою процесу навчання та виховання.

З метою ефективної взаємодії викладача з іноземним здобувачами вищої освіти нами визначено специфіку змісту та технологій психолого-педагогічного супроводу особистості на різних етапах професійної діяльності педагога в умовах полікультурного освітнього простору:

– на стадії оптації психолого-педагогічний супровід пов'язаний зі створенням умов для повноцінного професійного розвитку особистості майбутнього

викладача, здатного до самореалізації в умовах полікультурного освітнього простору, а при необхідності до здійснення корекції професійного розвитку;

– стадія професійного навчання, тобто підготовка сучасного викладача до роботи з представниками навколишнього соціуму, передбачає реалізацію психолого-педагогічного супроводу цього процесу з урахуванням регіональних особливостей міграційних процесів і специфіки регіонального полікультурного освітнього простору;

– на стадії професійної адаптації психолого-педагогічний супровід передбачає надання сприяння в оволодінні людиною ціннісними орієнтаціями в рамках даної професії, усвідомлення мотивів і цілей в ній, зближення орієнтирів людини та професійної групи, входження в рольову структуру професійної групи, і також сприяння освоєнню всіх компонентів професійної діяльності;

– на стадії професіоналізації психолого-педагогічний супровід полягає в наданні допомоги викладачу в подальшому професійному зростанні, підвищенні кваліфікації та вибудовуванні кар'єри, в підтримці при переживанні труднощів, незадоволеності працею, в конфліктних ситуаціях, при звільненні, а також при прийомі на роботу;

– на стадіях професіоналізації та майстерності психолого-педагогічний супровід розвитку професійно-психологічних характеристик діяльності викладача направлено на те, щоб допомогти особистості реалізувати себе; в результаті вироблення індивідуального стилю діяльності забезпечити задоволеність працею; особам з чітко вираженим професійно-психологічним потенціалом допомогти професійно самоактуалізуватися; педагогам, які переживають труднощі, надати допомогу в їх подоланні.

Очікуваними результатами психолого-педагогічного супроводу викладачів є:

– створення у вузі мотиваційного простору для професійно-особистісного розвитку викладачів та іноземних здобувачів вищої освіти;

– профілактика соціальної напруженості в полікультурному середовищі;

– професійний розвиток професорсько-викладацького складу у сфері міжкультурної комунікації;

– зміцнення іміджу вузу як інноваційного освітньо-наукового центру;

– стимулювання розвитку міжнародного співробітництва ЗВО в науково-освітній сфері.

Висновки

Враховуючи вищезазначене можна зробити висновок, що робота з іноземними здобувачами вищої освіти є складним психофізіологічним і соціально-педагогічним явищем, що охоплює весь освітній процес (навчання, виховання та розвиток). Це цілеспрямована, планова та особливим чином організована діяльність, спрямована на створення необхідних умов, що сприяють повноцінному особистісного розвитку викладача, самореалізації іноземного здобувача, його інтеграції в соціумі.

Перспективним напрямком подальших досліджень є вивчення досвіду зарубіжних країн у психолого-педагогічному супроводі діяльності викладача в умовах полікультурного освітнього простору.

Література

Беляева, О. М. (2013). Про деякі соціальні, психологічні та педагогічні аспекти навчання іноземних студентів у вищих медичних навчальних закладах України. *Світ медицини та біології*. №2 (37), С. 17-20.

Гульбс, О. А. (2009). Особистісне становлення викладача вищої школи в професійній діяльності. [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/portal/.../PB5_47.pdf.

Деркач, Д., Демченко, В. (2015). Психологические особенности адаптации иностранных студентов к условиям жизни и обучения в Украине. *Новий колегіум*, №1, С. 18-22.

Довгодько, Т. (2013). Адаптація іноземних студентів до освітнього середовища України. *Педагогіка і психологія професійної освіти. Дидактика, методика і технології навчання*, № 2, С. 114-120.

Крутецкий, В. А. (1972). *Основы педагогической психологии*. Москва: Просвещение, 1972. 255 с.

Мітіна, С. В. (2015). Соціально-психологічні аспекти адаптації іноземних студентів до навчального процесу в українських ВНЗ. Київ. 27 с.

Рязанцева, Д. В. (2018). Формування міжкультурної наукової компетентності викладачів вищих навчальних закладів. *Педагогіка та психологія*, Вип. 59, С.212-220.

Синякова, М. Г., Сыманюк, Э. Э. (2011). Психология профессионально-образовательного пространства личности. *Педагогическое образование в России*, № 5, С. 46-52.

Синякова, М. Г. (2012). Профессионально-психологические характеристики педагога, детерминированные поликультурным образовательным пространством. *Актуальные проблемы естественных и гуманитарных наук*, № 11 (46), С. 263-266.

Феднова, І. М. (2018). Дослідження психологічних особливостей спілкування студентів-іноземців як елемента адаптації. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля*, № 1 (15), С. 63-68.

Чорний, Є. В. (2011). Концептуальне та емпіричне підґрунтя психологічного моделювання полікультурної освіти. *Психологія і суспільство*, № 4, С. 101-109.

PSYCHOLOGICAL FEATURES OF THE ACTIVITY OF THE TEACHER OF HIGHER EDUCATION INSTITUTION IN THE PROCESS OF FOREIGN STUDENTS

Viktoriia Demchenko, PhD, Associate Professor, Department of Language Training, Kharkiv National University of Radio Electronics, Kharkiv, Ukraine; viktoriia.demcheko@nure.ua

Iryna Semenyshyna, PhD, Associate Professor, Department of mathematics disciplines, information technologies and modeling, State Agrarian And Engineering University in Podilia, Kamianets-Podilsky, Ukraine; isemenisina@gmail.com

Yevgeniya Yemelyanova, PhD, Associate Professor, Department of Language Training, Kharkiv Petro Vasylenko National Technical University of Agriculture, Kharkiv, Ukraine; yevgeniyayemelyanova@gmail.com

***Abstract.** The article highlights the psychological features of the teacher of free economic education in the process of teaching foreign students. The basic principles of development of professional and psychological characteristics of the teacher 's activity are distinguished: integrity, determinism and indeterminism, variability, personality activity, personality co - development, education and profession, coherence.*

The interconnected components of the integral systematic activity of the teacher of ZVO are defined: systematic tracking of dynamics of personal development of the foreign student in the course of training; creation of psychological, pedagogical and social conditions for the development of the personality of foreign students, their successful adaptation and learning; providing assistance to foreign students who have learning difficulties.

Factors of psychological adaptation of foreign students are given.

It is noted that the solution of problems of adaptation and successful training of foreign graduates in Ukrainian universities is also facilitated by psychological support of the learning process (holistic, systematically organized activities, in the process of which favorable conditions for successful functioning of the accompanied entity).

Psychological aspects of personality-oriented approach to teaching foreign students are highlighted.

The psychological conditions which promote increase of success of training of foreign students are specified. Also among the conditions that determine learning, there are external (requirements of the educational process, availability of educational material, the nature of interaction with teachers and classmates, the attitude of reference persons to the educational process in general and to individual subjects in

particular) and internal (individual psychological characteristics of the applicant). level of knowledge, etc.).

It is noted that an important indicator in the process of teacher interaction when working with foreign students is to take into account the peculiarities of the professional self-awareness of the teacher. Psychological barriers in the work of a teacher in a multicultural educational space are formed. Emphasis is placed on the fact that the pedagogical activity of university teachers and the barriers that arise in its implementation are assessed on the basis of analysis of professional and pedagogical knowledge and skills, professional and psychological position and attitudes of the teacher, as well as his personal characteristics. professional skills and abilities.

Based on the analysis of psychological and pedagogical research on the problem of professional activity of teachers with foreign students, the following professional and psychological characteristics of the teacher are revealed: ethnic identity, belonging to traditional culture, attitude to collectivism, mobility, adaptability, intercultural tolerance, ingenuity, optimism. Stages of psychological and pedagogical support of the person at different stages of professional activity of the teacher in the conditions of training of foreign students (optation, professional training, professional adaptation, professionalization, skill) are developed.

Keywords: personality; education; personality-oriented approach; higher education institution; pedagogical activity; teacher; foreign student; professional-psychological characteristics; psychological-pedagogical support.

References

Belyaeva, O. M. (2013). About some social, psychological and pedagogical aspects of teaching foreign students in higher medical educational institutions of Ukraine. *The world of medicine and biology*, 2 (37), P.17-20 [in Ukrainian].

Gulbs, O. A. Personal development of a high school teacher in professional activities. [Electronic resource]. Mode of access: www.nbu.gov.ua/portal/.../PB5_47.pdf. [in Ukrainian].

Derkach, D. & Demchenko, V. (2015). Psychological features of adaptation of foreign students to living and studying conditions in Ukraine. *New Collegium*, 1, P. 18-22 [in Ukrainian].

Dovgodko, T. (2013). Adaptation of foreign students to the educational environment of Ukraine. *Pedagogy and psychology of vocational education. Didactics, methods and technologies of teaching*, 2, P. 114-120 [in Ukrainian].

Krutetsky, V. A. (1972). *Fundamentals of pedagogical psychology*. Moscow: Enlightenment, 1972. 255 p. [in Russian].

Mitina, S. V. (2015). Socio-psychological aspects of adaptation of foreign students to the educational process in Ukrainian universities. Kiev. 27 p. [in Ukrainian].

Ryazantseva, D. V. (2018). Formation of intercultural scientific competence of teachers of higher educational institutions. *Pedagogy and Psychology*, Vol. 59, P.212-220 [in Ukrainian].

Sinyakova, M. G. & Symanyuk, E. E. (2011). Psychology of professional and educational space of personality. *Pedagogical education in Russia*, 5, P. 46-52 [in Russian].

Sinyakova, M. G. (2012). Professional and psychological characteristics of the teacher, determined by the multicultural educational space. *Actual problems of natural and human sciences*, 11 (46), P. 263-266 [in Russian].

Fednova, I. M. (2018). Research of psychological features of communication of foreign students as an element of adaptation. *Bulletin of Alfred Nobel University*, 1 (15), P. 63-68 [in Ukrainian].

Chorniy, E. V. (2011). Conceptual and empirical basis of psychological modeling of multicultural education. *Psychology and Society*, 4, P. 101-109. [in Ukrainian].